

onderlaag. Want overal kiest het heerenvolk de schoonste jonkvrouwen uit het onderworpen tot bijvrouwen voor zich uit, en er groeit een geslacht op van bastaarden, die nu eens in de kringen der heeren ingelijfd, dan weer door dezen verworpen worden, in welk laatste geval zij uit kracht van het door hunne aderen vloeiende heerenbloed de geboren leiders der overheerschten zijn. De primitieve staat is klaar, naar vorm en inhoud.

II — DE PRIMITIEVE VEROVERINGSSTAAT

a — Macht en uitbuiting.

In den primitieven veroveringsstaat bezit een kleine, strijd lustige, nauw aaneengesloten en door bloedverwantschap op velerlei wijzen saamverbonden minderheid de macht over een bepaald gebied en deszelfs bewoners*. Deze macht wordt uitgeoefend volgens de voorschriften van een gewoonterecht, dat de voorrechten en aanspraken der heeren en de verplichting tot gehoorzaamheid en leveranties der onderdanen regelt, en wel zoo, dat het prestatievermogen der boeren — dit woord is nog in den tijd van Frederik den Groote in zwang geweest! — geen schade lijdt. Een door gewoonterecht gesanctioneerd „iemkerschap” dus! Aan de plicht tot leverantie der boeren beantwoordt de plicht tot bescherming die op de heeren rust, een bescherming evenzeer tegen aanmatigingen van de eigen klassegenooten als tegen aanvallen van buitenlandsche vijanden. Dit alles komt op dezen trap voornamelijk hierop neer: de boer geeft een deel van zijn arbeidsproduct af zonder gelijkwaardige vergoeding te ontvangen; de heeren gebruiken het politieke middel, om deze economische uitbuiting te bewerkstelligen: „In den beginne was de landrente”!

De wijze waarop deze landrente ingevorderd en verteerd wordt, is heel verschillend. Soms zetelen de heeren gezamenlijk als een gesloten gemeenschap in een versterkt legerkamp, waar zij communistisch de schatting der boe-

* In deze alinea en in den titel hierboven (a) veroorloven wij ons duidelijkheidshalve in overeenstemming met de uitgebreide uitgave van „Der Staat”, van 1926, eenige kleine afwijkingen van den tekst der hier vertaalde, sinds 1909 onveranderde kleine editie. Zie de voorrede. — N. v. d. V.

ren verteeren: aldus bij de Inca's. Soms is wel aan iederen edelman afzonderlijk een bepaalde partij land toegewezen, maar verteert hij de opbrengst daarvan toch nog in hoofdzaak gemeenschappelijk met zijn klassegenooten en wapenbroeders: zoo in de Spartaansche syssitia. Soms leeft de grondadel over het geheele onderworpen gebied verspreid; ieder woont op zich zelf met zijn gevolg in een bevestigde burcht en verteert voor zich alleen de opbrengst van zijn heerlijkheid. Dit beteekent echter nog niet, dat hij een landhuishoudkundig bedrijf uitoefent; hij heft alleen schatting van den arbeid zijner onderhoorigen, zonder dien arbeid te leiden, noch zelfs er toezicht op te houden. Dit is het type van het landheerschap van den Germaanschen adel in de middeleeuwen. En ten slotte wordt de ridder bestuurder van een landgoed, de horige boeren veranderen in arbeiders op zijn grootbedrijf, en de schatting neemt het karakter aan van ondernemerswinst: dit is het type van het eerste kapitalistische bedrijf uit den nieuweren tijd, het grootgrondbedrijf in het eertijds Slavische kolonisatiegebied. Er zijn tal van overgangsvormen tusschen deze verschillende typen. Maar in wezen overal dezelfde „staat". Zijn doel is overal het politieke middel tot voorziening in de levensbehoeften: toeëigening van de landrente, zoolang althans geen nijverheid bestaat, wier producten men zich zou kunnen toeëigenen, uitbuiting dus. Zijn vorm is overal de m a c h t: de uitbuiting, als „recht" of als „staatsregeling" opgedrongen, en streng, desnoods meedoogenloos, gehandhaafd en ten uitvoer gebracht; maar dit eertijds absolute recht der veroveraars toch ook van rechtswege beperkt ter wille van een duurzame inning der landrente. De leveringsplicht der onderdanen houdt op daar, waar hun recht, tot blijvende levering in staat gesteld te

worden, begint: het cijnsrecht der heeren heeft een tegenhanger gekregen in hun plicht tot bescherming naar binnen en naar buiten — rechtshandhaving en grensverdediging.

Daarmede is de primitieve staat volgroeid, in al zijn essentieele elementen volledig tot ontwikkeling gekomen. De embryonale toestand is overwonnen; — wat thans nog volgt, zijn enkel groeiverschijnselen.

In vergelijking met de gemeenschappen op bloedverwantschap gegrond — horde, geslacht en stam —, vertegenwoordigt de staat zeer zeker een hoogere soort; hij omvat een grootere menschenmassa en deze krachtiger georganiseerd, en zodoende beter in staat, de natuur te beheerschen en vijanden af te weren. Hij zet half spelenderwijs verrichte werkzaamheden om in streng methodisch volvoerden arbeid en stort daardoor wel is waar onnoemelijk veel ellende uit over een onafzienbare reeks van komende geslachten, die nu pas in het zweet huns aanschijs brood moeten eten, nu op het gouden tijdvak der vrije gemeenschap van bloedverwanten het ijzeren van den staat en de macht volgt; maar hij scheidt tevens, juist door de uitvinding van den arbeid in den eigenlijken zin de kracht, die alleen in staat is, het gouden tijdvak op een veel hooger trap van beschaving en geluk opnieuw te verwerklijken. De staat verwoest, om Schillers woorden te gebruiken, het naïeve geluk der kinderlijke volkeren, om hen langs een bitteren lijdensweg te voeren tot het „sentimenteele", bewuste geluk van den gerijpten staat. Een hoogere soort! Reeds Paul v. Liliensfeld, een der hoofd-voorstanders van de meening, dat de maatschappij een organisme van hoogere orde is*, heeft er

* Deze opvatting wordt aan het einde van deze paragraaf bedoeld met „organicisme". — N. v. d. V.

op gewezen, dat hier een bijzonder treffende overeenkomst bestaat tusschen het organisme in eigenlijken en in overdrachtelijken zin. Alle hooger ontwikkelde wezens planten zich geslachtelijk voort, de lager staande ongeslachtelijk, en wel door deeling, knopvorming of hoogstens door copulatie. Welnu, met de eenvoudige deeling komt de groei en de voortplanting van de den staat voorafgaande bloedverwantengemeenschap precies overeen; zij groeit, tot zij te groot wordt om den samenhang te bewaren, vormt een insnoering, deelt zich zelf in tweeën, terwijl de afzonderlijke horden in het beste geval in een zeer lossen samenhang met elkaar blijven, maar zeker zonder iets dat op een eenigszins strakkere organisatie lijkt. Met de copulatie kan men de samensmelting van twee exogame groepen vergelijken. *

De staat echter ontstaat door geslachtelijke voortplanting. Deze komt altijd zoo tot stand, dat het mannelijk beginsel, een kleine, zeer actieve, beweeglijke zwermcel (zaadcel of spermatozoïde) een andere, groote, trage cel, die het vermogen zich zelf voort te bewegen mist (eicel of ovulum), het vrouwelijke beginsel, opzoekt, daarin binnendringt en er mede samensmelt, waarop een machtig groeiproces plaats grijpt, d.w.z. een proces van verbazing wekkende differentieering, gepaard met integratie. De trage, aan de aarde gebonden boerenbevolking is het eitje, de beweeglijke herdersstam de spermatozoïde van deze sociologische bevruchtingsdaad, en het resultaat er van is het rijpen van een hooger, veel rijker georganiseerd (gedifferentieerd) en veel vaster verbonden (geïntegreerd) gemeenschapsvorm. Wie andere parallellen zoekt kan ze gemakkelijk vinden. De manier,

* Exogamie = de gewoonte, te huwen met vrouwen uit een andere groep. — N. v. d. V.

waarop ontelbare spermatozoïden om het ovulum heen-zwermen, totdat er eindelijk één, de sterkste of de fortuinlijkste, de mikropyle (poortje) ontdekt en binnendringt, is goed te vergelijken met de grensoorlogen, die aan de schepping van den staat voorafgaan; en eveneens de haast magische aantrekkingskracht die het ovulum uitoefent op de zwermcellen met den trek der steppen-zonen naar de vlakten.

Dit alles is intusschen nog steeds geen bewijs voor het „organicisme”! * Maar dit probleem kan hier enkel maar worden aangestipt.

b — Integratie.

Wij behandelden het ontstaan van den staat in zijn objectieven groei als politiek-rechtelijke vorm en economische inhoud vanaf het tweede stadium. Belangrijker echter — want alle sociologie is bijna geheel sociale psychologie — is zijn subjectieve groei, zijn „differentieering en integratie” op het gebied van het massabewustzijn.

Laat ons in de eerste plaats handelen over de integratie!

Het net van gevoelsbanden, dat wij reeds in het tweede stadium zagen ontstaan, wordt voortdurend dichter en strakker naarmate de stoffelijke samensmelting, die wij teekenden, vordert. De beide dialecten worden tot één taal, of één der beide talen, veelal zelfs in woordstammen van elkaar verschillend, verdwijnt, soms die der overwinnaars (Langobarden), meestal die der overwonnenen. De beide godsdienstvormen smelten samen tot één godsdienst, waarin de stamgod der overwinnaars als hoofdgod vereerd wordt, terwijl de oude landsgoden nu eens worden

* Zie noot blz. 65 — N. v. d. V.

tot zijn dienaren, dan tot zijn tegenstanders: daemonen of duivels. Onder den invloed van hetzelfde klimaat en een overeenkomstige levenswijze gaan de beide volkstypen meer en meer op elkaar gelijken; waar een groot verschil in type bestaat en zich handhaaft ⁴⁵, wordt de kloof tusschen beide althans eenigszins aangevuld door de bastaarden, en allengs voelt men algemeen het type der vijanden aan de gene zijde der grenzen sterker als rassentegenstelling, als „vreemd” dan de nog bestaande tegenstellingen tusschen de beide voortaan tot een eenheid verbonden volksdeelen binnenslands. Steeds meer leeren heeren en knechten elkander wederzijds als gelijken beschouwen, tenminste in hun gemeenschappelijke verhouding tot de vreemdelingen buiten de grenzen. Ten slotte verdwijnt de herinnering aan de verschillende afstamming dikwijls geheel; de veroveraars gaan door voor zonen van de oude goden — en zijn dit ook dikwijls werkelijk, daar deze goden soms niets anders zijn dan de door apotheose vergoddelijkte zielen der voorouders *. Hoe duidelijker het gevoel van afscheiding van de buitenlandsche vreemdelingen zich inprent in de harten van alle bewoners van het door den staat omsloten vredesgebied, en wel door de botsingen tusschen de naburige „staten”, die uit den aard der zaak veel aggressiever zijn dan de naburige bloedverwanten-gemeenschappen voorheen, des te sterker wordt binnen den kring van den staat het gevoel van onderlinge saamhorigheid; en des te meer schiet hier de geest van broederschap en billijkheid wortel, die vroeger niet dan binnen de grenzen der horde heerschte en die in de kringen van den

* Het proces der godsdienstvermenging in verband met de rassenvermenging is hier wat al te eenvoudig voorgesteld. — N. v. d. V.

adel in het onderling verkeer nog is blijven heerschen. Dit zijn natuurlijk nog maar zeer zwakke daden: billijkheid en broederlijke gezindheid krijgen maar zooveel speelruimte, als het recht op het politieke middel eenerzijds en de plicht tot schatting anderzijds toelaten; maar zooveel ruimte krijgen zij toch!* Wat echter een nog hechteren band knoopt van innerlijke gemeenschap dan de gewapende verdediging naar buiten, is vooral de handhaving van het recht binnen den staat. *Justitia fundamentum regnorum!* Wanneer de adel als sociale groep „in naam des rechts” een adellijken doodslager of roover, die de grenzen van het recht tot uitbuiting heeft overschreden, ter dood veroordeelt, dan jubelen de onderdanen nog dankbaarder en meer van harte dan na de overwinning in een veldslag.

Dit zijn de voornaamste ontwikkelingslijnen van de psychische integratie: de gemeenschappelijke belangen ten aanzien van rechtsorde en vrede doen een sterk gevoel van gemeenschap ontstaan, dat men een „staatsbewustzijn” kan noemen.

c — Differentiatie (Groepstheorieën en groepspsychologie).

Met dit integreeringsproces houdt, als in alle groeiende organismen, aan den anderen kant, een proces van psychische differentieering volkomen gelijken tred. De groepsbelangen roepen sterke groepsgevoelens in 't leven; boven- en onderlaag ontwikkelen elk overeenkomstig hun particuliere belangen een eigen „groepsbewustzijn”.

Het particulier belang van de heergroep is, het geldende door haar opgelegde recht van het politieke middel in stand te houden; zij is „conservatief”. Het belang van de overheerschte groep daarentegen is, te trachten dit

* Aangaande deze zinsnede zie Noot blz. 63 — N. v. d. V.

recht op te heffen en te vervangen door een nieuw recht, dat alle ingezetenen van den staat gelijk maakt: zij is „liberaal” en revolutionair.

Hier wordt de diepste wortel van alle klasse- en partijpsychologie blootgelegd. En reeds op dezen trap vormen zich volgens strenge psychische wetten onmiddellijk die onvergelykelyk machtige gedachtenstelsels, die, als „klassentheorieën” levend in het bewustzijn der menschen, nog eeuwen lang den maatschappelyken strijd zullen leiden en voor rede en geweten rechtvaardigen.

„Waar de wil spreekt, wordt aan het verstand het zwijgen opgelegd”, zegt Schopenhauer, en Ludwig Gumplowicz bedoelt bijna hetzelfde, als hij zegt: „De mensch handelt volgens natuurwetten, achteraf vormt hij zich daarover humane gedachten”. Zooals de menschelyke wil streng gedetermineerd is, moet ook de individueele mensch zoo handelen, als zijn omgeving het dicteert; en hetzelfde geldt van elke gemeenschap van menschen, van groepen, klassen en staat. Zij „stroomden van de plaatsen met een hooger economischen en socialen druk naar die van geringeren druk langs de lijn van den geringsten weerstand”. Daar nu echter individu zoowel als gemeenschap van zich zelf gelooven dat zij vrij zijn in hun handelen, worden zij door een onontkoombare psychische wet gedwongen, den weg, dien zij afleggen als vrijwillig gekozen middel, en het punt, waar zij heen drijven, als vrij gekozen doel te beschouwen. En dat de mensch zich genoopt voelt, middelen en doel van zijn gang door het leven te rechtvaardigen voor zijn rede en geweten, d.w.z. voor zijn sociaal besef, dat komt doordat hij nu eenmaal een sociaal wezen is, d.w.z.: redelyk denkend en zedelykvoelend*.

* Deze tegen de wilsvrijheid gerichte alinea heeft de schr. in zijn latere, groote uitgave geschrapt. — N. v. d. V.

Zoolang de betrekkingen tusschen de beide groepen nog enkel de internationale waren die tusschen twee grensvijanden bestaan, had het politieke middel geenerlei rechtvaardiging noodig. Want de vreemdeling, nietbloedverwant, heeft geen rechten. Zoodra echter door de psychische integratie een gemeenschappelyk staatsbewustzijn zich eenigermate heeft ontwikkeld, zoodra de hoorige knecht een „recht” heeft verkregen, krijgt men behoefte aan een rechtvaardiging van het politieke middel, en wel in denzelfden graad als het besef van gelykheid groeit. Zoo ontstaat in de heeregroep de groeps-theorie van het „legitimisme”.

Het legitimisme rechtvaardigt macht en uitbuiting overal met dezelfde anthropologische en theologische argumenten. De heeren, die immers geen andere mannelijke deugden kennen dan moed en krijgshaftigheid, verklaren zich zelf als overwinnaars — en op hun standpunt volkomen te recht — tot superieur, hooger staand „ras”, welke opvatting meer en meer de heerschende wordt, al naarmate het onderworpen ras door hard werken en schralen kost achteruit gaat. En daar de stamgod der heeregroep in den nieuwen, door samensmelting ontstanen staatsgodsdienst tot de hoogste godheid verheven is, verklaart zij de staatsorde — en wederom van haar standpunt uit volkomen te recht — als bestaande volgens den goddelijken wil, en dientengevolge „taboe”. Omgekeerd is aan den anderen kant de onderworpen groep voor haar juist als zoodanig een minderwaardig ras, koppig, arglistig, lui en laf, en volstrekt onbekwaam om zich zelf te regeeren en te verdedigen en elk verzet tegen de bestaande macht moet haar noodzakelyk voorkomen als een opstand tegen God zelf en zijn zedewet. Daarom staat de heeregroep overal in de nauwste

betrekking tot de priesterschap, die, althans in alle leidende functies, bijna steeds uit haar zonen aanvulling ontvangt, en deelt in haar politieke rechten en economische privileges.

Dit is tot op den huidigen dag door alle tijden heen de klasse-theorie van de heerengroep geweest; geen trek is weggevallen noch toegevoegd. Zelfs de zeer moderne bewering, waarmee de landadel van Frankrijk en Oost-Elbië b.v. de aanspraken op grondeigendom van de boerenbevolking heeft pogen af te wijzen, namelijk, dat van den beginne af aan de grond hem toebehoord had, terwijl de landarbeiders dezen slechts van hem ter leen ontvangen hadden, treft men ook aan bij de Wahuma's ⁴⁶ en waarschijnlijk bij nog veel andere volkeren.

En zooals de klasse-theorie der heerengroep overal dezelfde is, zoo ook haar klasse-psychologie, thans zoo goed als in het verleden. De belangrijkste trek is de „Junkerstolz”, de verachting van de arbeidende onderlaag. Deze zit hun zóó in het bloed, dat de herders zelfs dan nog hun heerentrots bewaren, als zij na het verlies van hunne kudden in een economisch afhankelijke positie geraakt zijn: „Zelfs de Galla's, die ten Noorden van de Tana door de Somali's van hun rijkdom aan kudden beroofd, en daardoor tot herders van vreemde kudden, ja, aan de Sabaki zelfs tot landbouwers geworden zijn, zien met verachting neer op de aan hen onderworpen, op Soeaheli's gelijkende en landbouwende Wapokomo's, en minder op de Galla-achtige en aan hen schatplichtige jagersvolken der Waboni's, Wassania's en Walangulo's (Ariangulo's)” ⁴⁷. Sprekend gelijken de Tibboe's uit de hier volgende beschrijving op een Walter Habenichts en andere arme ridders, die in de kruistochten op buit en landbezit uittogen; maar evenzeer op menigen adel-

lijken snaphaan uit Oost-Duitschland en op vele have-looze edelen uit Polen of Spanje: „Het zijn menschen, vervuld van een sterk gevoel van eigenwaarde. Al zijn zij bedelaars, paria's zijn zij niet. Vele volkeren zouden zich door deze omstandigheden laten neerdrukken en er zich ongelukkig onder voelen; de Tibboe's hebben staal in het lijf. Zij zijn geboren om te rooven, te strijden en te heerschen. Trots alle laagheid die hun jakhalsachtige levenswijze meebrengt is zelfs hun roofstelsel toch nog indrukwekkend. Deze in lompen gehulde menschen, strijdende tegen de bitterste armoede en een voortdurenden honger, stellen de meest onbeschaamde eischen in werkelijk of voorgewend geloof aan hun recht. Het jakhalsrecht, dat de have van den vreemdeling als gemeengoed beschouwt, beschermt hen voor ontbering. Daarbij wordt door de onzekerheid van een bijna duurzamen oorlogstoestand aan hunne eischen de noodige kracht bijgezet en een zekere aandrang tot directe inwilliging” ⁴⁸. Evenmin is het een tot Oost-Afrika beperkt verschijnsel, als van den Abessynischen soldaat gezegd wordt: „Zoo uitgerust komt hij aanmarcheeren. Trotsch ziet hij op iedereen neer: aan hem behoort het land, voor hem moet de boer werken” ⁴⁹. Evenals de edelman overal een diepe verachting koestert voor het economische middel en wie er zich van bedient, den boer, zoo getuigt hij ook naïef van zijn vreugde over het politieke middel. Eervolle oorlog en „eerlijke” roof zijn zijn handwerk als heer, en zijn goed recht. Zijn recht gaat, althans tegenover hen die niet tot hetzelfde vredesgebied behooren, juist even ver als zijn macht. Men zal wel nergens een meer kenmerkende verheerlijking van het politieke middel vinden dan in het bekende Dorische drinklied:

langen overeenstemmen. Wij willen, om de teekening van de heeren-psychologie te completeeren, nog noemen de neiging tot verkwisting, die dikwijls den mooieren vorm van vrijgevigheid kan aannemen: heel begrijpelijk bij hem, die „niet weet, hoe de arbeid smaakt”; en als schoonsten trek de tot doodsverachting stijgende dapperheid, geboren uit de noodzakelijkheid, elk oogenblik de rechten der in de minderheid zijnde heeregroep met de wapenen te verdedigen, en versterkt door de gelegenheid, het lichaam, vrij van allen arbeid als men is, in jacht, sport en twisten te oefenen en te ontwikkelen, — een deugd die haar caricatuur vindt in de vechtlustigheid en het tot krankzinnigheid toe op de spits gedreven persoonlijk eergevoel*.

Aan den anderen kant komt overal, waar de den „staat” sanctioneerende religieuze voorstellingen zwak zijn of

* Caesar trof de Kelten in Gallië juist aan in dat stadium van ontwikkeling (wij schetsen deze in het vervolg), waarin het jonkerdom den vrijen boer over het hoofd groeit. Sinds hij zijn klassiek geworden beschrijving gaf van de klasse-psychologie van die adelskringen, gaat deze door voor een psychologische beschrijving van het Keltische ras. Zelfs een Mommsen liep in deze val; en sindsdien doet deze handtastelijke maar onuitroeibare dwaling de ronde door alle boeken over algemeene geschiedenis en sociologie, ofschoon een enkele blik op de feiten voldoende moest zijn, om aan te toonen, dat alle volkeren van alle rassen in het overeenkomstige stadium hunner ontwikkeling steeds volkomen hetzelfde karakter getoond hebben (in Europa b.v.: Thessaliërs, Apuliërs, Campaners, Duitschers, Polen en Zweden); terwijl de Kelten en in 't bijzonder de Franschen op andere trappen van ontwikkeling geheel andere karaktertrekken vertoonen. „Trappenpsychologie, geen rassenpsychologie”, zegt Kurt Breysig ergens.**

** Wij geven deze het verband min of meer verbrekende opmerking in plaats van in den tekst in een noot, en wel naar de uitgebreide editie van den „Staat” (1926). — N. v. d. V.

zwak worden, als groepstheorie der onderworpenen meer of minder duidelijk de idee van het „natuurrecht” op. Volgens de onderliggende klasse is de trots op ras en adel slechts verwaandheid, en zij is in eigen oog van minstens even goed ras en edel bloed*; en wederom geheel te recht, daar voor haar arbeidzaamheid en orde de eenige deugden zijn. Zij staat menigmaal sceptisch tegenover den godsdienst, die een verbond gesloten heeft met hare tegenstanders, en is even vast overtuigd, dat de privileges van de heeregroep tegen recht en rede indruischen, als de adel van het tegendeel. Ook hier heeft de geheele verdere ontwikkeling geen enkelen essentielen trek aan de oorspronkelijk gegeven elementen van het voelen en denken kunnen toevoegen.

Door deze gedachten min of meer bewust geleid, voeren de beide groepen in het vervolg hun belangenstrijd, en de nog jeugdige staat zou onder den invloed van deze middelpuntvliedende krachten ongetwijfeld uiteenvallen, indien niet in den regel de middelpuntzoekende krachten van gemeenschappelijke belangen, het staatsbesef dus, sterker waren. De druk, uitgeoefend door de vreemden van buitenaf, de gemeenschappelijke vijanden, overwint den inwendigen druk, uitgaande van de tegenstrijdige groepsbelangen. Men denke aan de sage van de secessio plebis en de succesvolle zending van Menenius Agrippa! Zoo zou dus de jonge staat tot in eeuwigheid, aan een planeet gelijk, zijn door het parallellogram van krachten bepaalde baan doorloopen, ware het niet, dat door deze ontwikkeling hij zelf zoowel als zijn omgeving veranderden, d.w.z.: nieuwe uiterlijke en innerlijke krachten in het leven geroepen werden.

* „Toen Adam spitte en Eva spon,
„Waar was toen de edelman”, zongen de Engelsche Lollharden.

d. — De primitieve veroveringsstaat op hooger trap

Alleen reeds de groei van den staat brengt groote veranderingen mee; en groeien moet de jonge staat. Dezelfde krachten, die hem het aanzijn gegeven hebben, dringen hem er toe, zich uit te breiden, zijn machtsgebied te vergrooten. En zelfs al ware zulk een jonge staat „verzadigd”, zooals vele moderne groote mogendheden beweren te zijn, toch zou hij, op straffe van zijn ondergang, zich moeten uitrekken en uitzetten. Want in deze primitieve maatschappelijke toestanden luidt het wachtwoord onverbidlijk: „Gij moet opklimmen of nederzakken, overwinnen of overwonnen worden, hamer of aanbeeld zijn”.

Het beginsel toch dat voorziet bij het ontstaan van den staat, houdt hem ook in stand: de primitieve staat is een schepping van den gewelddadigen roof; hij kan slechts door gewelddadigen roof in stand gehouden worden.

De economische behoeften van de heeregroep hebben geen grenzen: de rijke is nooit rijk genoeg naar zijn zin. Het politieke middel wordt dus aangewend tegenover andere groepen van boeren, die nog niet onderworpen zijn, of tegenover nieuwe nog niet gebrandschatte kuststreken; zoo groeit de primitieve staat — tot hij stuit op een anderen op dezelfde wijze ontstanen primitieven staat in het grensgebied van de wederzijdsche „belangensferen”. Thans staan wij voor de eerste maal in plaats van tegenover een vijandelijken rooftocht tegenover een werkelijken oorlog in engeren zin, daar thans twee gelijk georganiseerde en gedisciplineerde massa's met elkaar slaags raken.

Het doeleinde van den strijd is echter nog steeds hetzelfde: het product van het economische middel der arbeidende

volksmassa's in den vorm van buit, schatting, belasting, of landrente; maar de strijd wordt nu niet meer gevoerd tusschen één groep, die wil uitbuiten en een tweede, die uitgebuit moet worden, maar tusschen twee heeregroepen om den heelen buit.

Het eindresultaat van de botsing is bijna steeds de samensmelting van de beide primitieve staten tot één grooteren. Deze tracht natuurlijk om dezelfde beweegredenen op zijn beurt zijn grenzen uit te zetten, verslindt de kleinere buurstaten en wordt misschien zelf ten slotte door een nog grooteren verslonden.

De groep der dienstbaren heeft weinig belang bij den afloop van dezen strijd om de macht: het laat haar tamelijk koud, of zij haar schatting aan deze of gene heereklasse afdraagt. Des te meer belang heeft zij bij het verloop ervan: want de strijd wordt op haar rug uitgevochten, en haar „staatsbesef” wijst haar den goeden weg, als zij de heeregroep, waarmee zij door de banden der historie verbonden is, naar beste krachten te hulp komt, — afgezien van gevallen van al te hardvochtige mishandeling en uitbuiting*. Want in geval hun heeregroep niet zegeviert, lijden de onderdanen onder alle oorlogsverwoesting het zwaarst. Zij vechten dus letterlijk voor vrouw en kind, voor huis en haard, als zij zich bij hun strijd ten doel stellen, niet van heer te verwisselen.

De heeregroep daarentegen hangt met haar heele bestaan van den uitslag van dezen machtsstrijd af. In het ergste geval bedreigt haar het lot, volkomen uitgeroeid te wor-

* Zoo stroomden b.v. in de Grieksche staten en in het Romeinsche rijk overal de slaven den binnenvallenden Germanen en Arabieren in massa tegemoet, en de schijnvrije coloni bleven hoogstens neutraal.

den (de oude volksadel der meeste Germaansche stammen in het Frankenrijk schijnt dit lot te hebben ondergaan). Bijna even erg, zoo niet erger, moet voor haar het vooruitzicht zijn, neergestooten te worden in de groep der knechten. Soms kan zij zich door een te rechter tijd gesloten vrede althans verzekeren van een sociale positie als heeregroep van lageren rang (de Saksische adel in het door de Noormannen veroverde Engeland, de Supanen in het door Slaven bewoonde Duitsche gebied), en soms, als de krachten ongeveer even groot zijn, smelten de beide heeregroepen ineen tot één gelijkberechtigden, van weerszijden het connubium veroorloovenden adelsstand (sommige Wendenvorsten in het Slavische bezettingsgebied, Albaansche en Etrurische geslachten in Rome).

Op deze wijze kan de heerschende groep van den nieuwen „primitieven veroveringsstaat op hooger trap”, zooals wij hem zullen noemen, uiteenvallen in een reeks van meer of minder macht en recht bezittende lagen, welke geleiding nog rijker geschakeerd wordt door het ons bekende feit, dat dikwijls reeds bij de verovering de heeregroep uit twee zoowel in rijkdom als positie een verschillenden rang innemende lagen bestond, die zich al in het herdersstadium hadden gevormd: de groote kudden- en slavenbezitters en de gewone kleine vrijen. Misschien kan de geringere verdeeling in standen van de door jagers gestichte staten der Nieuwe wereld daaraan toegeschreven worden, dat zij dit alleroudste klassenverschil, dat alleen bij het bezit van kudden mogelijk is, niet bij de stichting van den staat reeds meebrachten. Het zal in het vervolg nog een onderwerp van beschouwing voor ons zijn, met welk een kracht deze verschillen tusschen beide groepen van heeren in vermogen en sociale positie bestemd waren in te werken op de

politieke en economische ontwikkeling van den staat in de oude wereld.

Een volkomen hieraan beantwoordend proces van differentieering verdeelt nu ook, evenals de heeregroep, de beheerschte groep van den „primitieven veroveringsstaat op hooger trap”, zij valt uiteen in verschillende meer of minder belaste en meer of minder verachte lagen. Wij herinneren hier slechts aan het zeer groote onderscheid in sociale en rechtelijke positie van de boerenbevolking in de Dorische staten Lacedaemon en Creta, en bij de Thessaliërs; de perioiken bezaten er een welverzekerd eigendomsrecht en een tamelijke politieke vrijheid, terwijl de heloten (in Thessalië de penesten) bijna recht- en bezitloos waren. Een tusschenklasse tusschen gewone vrijen en horigen bestond ook in het oude stamland der Saksen, n.l. de Liten of Laten ⁵². Blijkbaar hebben deze en vele andere gelijksoortige gevallen, waarvan de geschiedenis gewaagt, dergelijke oorzaken als die wij boven bij den adel beschreven hebben: als twee primitieve veroveringsstaten met elkaar samensmelten, komen de lagen van hun bevolking op allerlei verschillende manieren door en boven elkaar te liggen, ongeveer zoo als de speelkaarten van twee spellen, als men ze dooreenschudt: groot is het aantal mogelijkheden van ligging.

Dat deze toevallige dooreenmenging door politieke krachten ook één der oorzaken is van het ontstaan der „kasten”, lijdt geen twijfel. *K a s t e n*, d.w.z. erfelijke standen van menschen die een bepaald beroep uitoefenen, maar tevens sociale klassen, in een bepaalde hiërarchie gerangschikt, zijn dikwijls, zoo niet altijd, het gevolg van verovering en onderwerping door vreemden ⁵³. Maar voor zoover men dit nog niet geheel opgehelderde vraagstuk tot nu toe kan overzien, hebben invloeden van econo-

mischen en religieuzen aard zeer sterk meegewerkt. Men mag zich het ontstaan der kasten ongeveer als volgt voorstellen: bij het stichten van den staat zijn reeds beroepsverschillen voorhanden; deze worden door de staatsvormende krachten doordrongen en aan de nieuwe omstandigheden aangepast; ten slotte verstarren zij onder den invloed van religieuze voorstellingen, die intusschen ook bij hun ontstaan een rol gespeeld kunnen hebben. Op dit laatste wijst althans het feit, dat zelfs tusschen man en vrouw om zoo te zeggen getaboeëerde en met strengheid gehandhaafde onderscheidingen in beroep voorkomen. Terwijl b.v. bij alle jagersvolken de landbouw als taak aan de vrouw ten deel valt, neemt bij vele Afrikaansche herders de man deze taak op zich van het oogenblik af aan, dat de ossenploeg in gebruik komt: de vrouw toch mag op straffe van heiligschennis te begaan het kuddedier niet gebruiken *. Overal, waar stam- of dorpsgewijs een bepaalde tak van nijverheid werd uitgeoefend — en dit is bij alle natuervolken, waar gemakkelijk gelegenheid is tot handel, en wel in het bijzonder bij eilandbewoners, een veelvuldig voorkomend verschijnsel — zullen zulke religieuze voorstellingen het (gedwongen) erfelijk worden van het beroep in de hand gewerkt hebben. Werd nu een stam, die zulke erfelijke beroepsgroepen bevatte, door een anderen stam onderworpen, dan vormden deze groepen in het nieuwe staatswezen echte „kasten”, wier maatschappelijk aanzien eensdeels afhankelijk was van de achting, welke zij reeds vóór de verovering onder haar eigen stam hadden genoten, anderdeels van de waardeering, die haar beroep vond bij de nieuwe heerschers.

* Zoo zijn er ook (Noord-Aziatische) jagersstammen, waar het den vrouwen streng verboden is, het jachttuig aan te raken of een spoor te kruisen. (Ratzel I, p. 650).

Als zich dan nog, zooals zoo dikwijls, de ééne veroveraarsgolf over de andere heenschoof, dan kon de kastenvorming verveelvoudigd worden, vooral wanneer intusschen de economische arbeidsverdeeling talrijke beroepsstanden had ontwikkeld.

Het best kunnen wij deze ontwikkeling waarschijnlijk na-gaan bij de groep der smeden, die bijna overal een bijzondere, half gevreesde, half verachte positie innemen. Volkeren die de smeedkunst beoefenen treft men vooral in Afrika reeds in oeroude tijden aan, en wel als achterhoede en in zekere afhankelijkheid van de herders. Reeds de Hyksos brachten zulke stammen met zich mede naar het Nijlland en hadden hun beslissende overwinning misschien wel aan de door dezen vervaardigde wapens te danken; en tot vóór kort hielden de Dinka's de ijzerbewerkende Djoers in een soort van onderdanigheid. Dezelfde toestand bestaat o.a. bij de nomaden der Sahara, en iets van de oude stam-tegenstelling tot de „dwergeren” en van de vrees voor hun tooverkracht klinkt ook nog door in onze sagen uit het Noorden *. In deze gevallen waren de voorwaarden waaronder een scherpe kastenonderscheiding zich kon ontplooien in den staat, alle voorhanden ⁵⁴.

Hoe godsdienstige voorstellingen bij het ontstaan van zulke kasten een rol spelen, toont een voorbeeld uit Polynesië; daar is de scheepsbouw, ofschoon vele inboorlingen er de bekwaamheid toe bezitten, slechts veroorloofd aan één geprivilegieerde klasse; zóó zeer was steeds het belang van staten en gemeenschappen met deze kunst

* De dwergen die als kunstvaardig, veelal ook als smeden voorgesteld worden, behooren tot de wereld des geloofs, zoodat men van een „stamtegenstelling” hier eigenlijk niet mag spreken. — N. v. d. V.

verbonden! Niet alleen in het verleden, in heel Polynesië, maar op de Fidzji-eilanden nog tegenwoordig vormen de timmerlieden, die bijna enkel de scheepsbouw beoefenen, een bijzondere kaste, zij voeren den weidschen titel: „s konings handwerkers”, en hebben het voorrecht, eigen opperhoofden te mogen kiezen Alles heeft plaats naar oude gebruiken; het leggen van de kiel, de voltooiing van het geheele vaartuig, het van stapel loopen, alles geschiedt onder religieuze plechtigheden en feesten” ⁵⁵. Waar het bijgeloof sterk ontwikkeld is, kan zich op deze deels economische, deels ethnische grondslagen gemakkelijk een echt kastenstelsel ontwikkelen; zoo is b.v. in Polynesië door den invloed van het taboe de klassenonderscheiding reeds zeer veel gaan gelijken op een „zeer scherp doorgevoerd kastenstelsel” ⁵⁶. Evenzoo in Zuid-Arabië ⁵⁷. Hoe belangrijk de invloed van den godsdienst op het ontstaan en behoud van de kastenafscheiding in Egypte vroeger was en in Indië nog tegenwoordig is, is zóó bekend, dat nadere behandeling van dit punt overbodig is *.

Dit zijn de grondstoffen, waaruit de primitieve veroveringsstaat op hooger trap is opgebouwd. Zij zijn talrijker en meer onderscheiden dan in den primitieven staat op lageren trap, maar recht, staatsregeling en economische verdeling zijn in beginsel nog volkomen dezelfde als vroeger. Het product van het economische middel is nog steeds het doel van den groepenstrijd, die vóór en na de bewegende kracht van de binnenlandsche politiek

* Overigens schijnt het (volgens Ratzel II p. 596) met de starheid van het Indische kastenwezen nog zoo'n vaart niet te loopen. Het schijnt even vaak te gebeuren dat het gilde meer menschen omvat dan enkel de kaste-genooten, als omgekeerd.

van den staat is; en het politieke middel is insgelijks voor en na de bewegende kracht van de politiek tegenover het buitenland bij aanval en verdediging *. En nog steeds rechtvaardigt men in alle klassen van de maatschappij doeleinden en middelen van buiten- en binnenlandschen strijd met dezelfde groepstheorieën (ideologieën).

Maar de ontwikkeling kan niet stil blijven staan. Groei is meer dan eenvoudige vergrooing van massa; daarnaast beteekent groei ook steeds stijgende differentieering en integreering.

Hoe verder de primitieve veroveringsstaat zijn machtsgebied uitbreidt, hoe talrijker de onderdanen worden, waarover hij heerscht, en hoe dichter de bevolking, des te meer vordert volgens zuiver economische wetten het proces der arbeidsverdeling, waardoor telkens nieuwe behoeften, gepaard met de middelen om daarin te voorzien, in het leven geroepen worden; en des te meer worden de verschillen in economische (en dientengevolge in sociale) positie tusschen de klassen verscherpt, volgens de „Wet der agglomeratie rondom bestaande vermogenskernen”, zooals ik haar heb genoemd. Deze groeiende differentieering heeft een beslissende beteekenis voor de verdere ontwikkeling en in het bijzonder voor de afsluiting van den primitieven staat.

Wij bedoelen hiermee niet een afsluiting als bloot historisch feit; wij spreken dus niet over den dood van een staat, d.i. het verdwijnen van een primitieven veroveringsstaat op hooger trap door de botsing met een sterkeren staat van gelijk of hooger peil van ontwikkeling, zooals b.v. de Mogol-staten in Indië of Oeganda in

* Minder juist uitgedrukt: het politieke middel is evenzeer werkzaam op binnenlandsch gebied, in den „groepenstrijd”. Zie blz 63. — N. v. d. V.

Afrika, in den strijd met Groot Britannië; ook niet over staten als Perzië en Turkijë, waar een stilstand in de ontwikkeling en dientengevolge een zeker bederf is ingetreden, daar het hier klaarblijkelijk slechts een pauze in de ontwikkeling betreft, en deze landen hetzij door eigen kracht hetzij door gewelddadige verovering zonder twijfel spoedig weer voortgestooten zullen worden *; evenmin over verstarde rijken als b.v. het reusachtige Chineesche rijk, welke verstarring eveneens slechts zoo lang heeft kunnen duren, als er niet door machtiger volkeren uit den vreemde met het zwaard aan de geheimzinnige poorten geklopt werd **.

Neen, hier bedoelen wij te spreken over de afsluiting van den primitieven veroveringsstaat in de beteekenis van een stadium dat tot nieuwe ontwikkelingsvormen leidt, een afsluitingsvorm dus, die voor het recht begrip der wereldgeschiedenis in haar wetmatig verloop van belang is. Als wij enkel op de hoofdlijnen der ontwikkeling het oog vestigen, vinden wij twee zulke afsluitingsvormen, die in beginsel tegenover elkaar staan, en wel ten gevolge van de polaire tegenstelling

* Deze in 1907 geschreven woorden laat ik onveranderd; mijn voorspelling is althans wat Turkije aangaat, reeds vervuld (Dec. 1928).

** Afgezien hiervan ware China een nadere bespreking wel waard daar het in vele opzichten al heel wat nader gekomen is tot het „Vrijburgerschap” dan de West-Europeesche volkeren. Het heeft het feudalisme in veel hooger graad overwonnen dan wij, heeft het grootgrondbezit vroeg genoeg beperkt, zoo dat de bastaard daarvan — het kapitalisme — zoo goed als niet opgekomen is, en is zeer ver gevorderd op den weg naar oplossing van het vraagstuk der coöperatieve productie en distributie. Hier ontbreekt mij helaas de ruimte om deze voor onze begrippen ongewone ontwikkeling van een veroveringsstaat nader uiteen te zetten.

die er bestaat tusschen de economische machtsmiddelen, ten opzichte waarvan in beide gevallen de „wet der agglomeratie rondom bestaande vermogenskernen” zich doet gelden. In het ééne geval is het het roerend, in het andere het onroerende goed, ginds het handelskapitaal, hier het grondeigendom, dat zich in steeds minder handen ophoopt, en aldus de verhouding tusschen de klassen en daardoor het heele staatswezen volkomen omverwerpt. Den eersten ontwikkelingsgang vertoont de zeestaat, den tweeden de landstaat. De afsluitingsvorm in het eerste geval is de kapitalistische slavenhuishouding, die in het tweede geval, althans in eerste instantie, de volontwikkelde feudale staat. De kapitalistische slavenhuishouding, de typische afsluitingsvorm van de z.g. „antieke”, d.w.z. de om de Middellandsche zee gelegen staten, eindigt — niet met den dood van den staat, wat geen zin heeft, — maar met den dood van het volk door volkstering. De zeestaat is dus maar een zijtak aan den boom, die den staat in al zijn ontwikkelingsvormen voorstelt; een zijtak, waarvan geen directe verdere ontwikkeling kan uitgaan.

Daartegenover staat de ontwikkelde feudale staat als de hoofdtak, de voortzetting van den stam, en daardoor de oorsprong van de verdere ontwikkeling van den staat, die van daaruit thans reeds tot stendenstaat, absolute monarchie en modernen constitutioneelen staat geworden is, en, als wij het wel hebben, verder tot „vrijburgerschap” worden zal.

Zoolang deze stam slechts in één richting groeide, d.w.z. tot en met den primitieven veroveringsstaat op hooger

trap, konden wij bij den voortgang van onze genetische beschrijving telkens alle staatstypen in ons overzicht betrekken. Van nu af aan, nu de stam zich splitst, moet ook onze beschrijving zich splitsen, om achtereenvolgens beide takken tot in hun laatste uiteinden te volgen.

Wij beginnen met de geschiedenis van den zeestaat. Niet als zou deze den oudsten vorm vertegenwoordigen! Integendeel: voor zoover onze blik door den nevel, die den aanvang der geschiedenis omsluit, kan heendringen, zien wij de eerste sterke staten ontstaan als landstaten, die uit eigen kracht tot den trap van den volontplooiden feudalen staat zijn opgeklimmen. Maar daar boven uit zijn althans de staten die ons als Europeanen het meeste belang inboezemen, niet gekomen; zij zijn op die hoogte blijven staan of onderworpen door zeestaten en aldus, geïnfecteerd met het doodelijk gif van de kapitalistische slavenhuishouding, evenals zij te gronde gegaan. De verdere ontwikkeling van den ontplooiden feudalen staat tot hoogere vormen kon pas plaats grijpen, nadat de zeestaten hun levensbaan ten einde toe hadden afgelegd: grootsche regeeringsvormen en gedachtenstelsels, die hier tot wasdom gekomen waren, hebben op den bouw van de landstaten die op hun puinhoopen ontstonden, een beslissenden invloed gehad en hun groei bevorderd.

Daarom is de beschrijving van het lot der zeestaten het eerst aan de orde: hier werden de voorwaarden geschapen waaronder het tot hoogere staatsvormen kon komen. Wij zullen eerst den zijtak volgen, om daarna tot zijn uitgangspunt, den primitieven veroveringsstaat, terug te keeren en den hoofdstam na te gaan tot op de tot stand koming van den modernen constitutioneelen staat, en, een blik werpende in de toekomst, van de vrijburgerschap.

III — DE ZEESTAAT

De levens- en lijdensweg van den door zeenomaden gestichten staat wordt, zooals boven is opgemerkt, bepaald door het handelskapitaal, zooals de weg van den landstaat door het grondkapitaal bepaald is, en, om dit reeds dadelijk hieraan toe te voegen, die van den modernen constitutioneelen staat door het ondernemerskapitaal. De zeenomade heeft echter handel en koopmanschap, jaarbeurzen, markten en steden niet uitgevonden, maar bij zijn optreden reeds aangetroffen, en een en ander enkel overeenkomstig zijn belangen vervormd. Dit alles had zich reeds lang ontwikkeld om als hulpmiddel te dienen bij den ruil van gelijkwaardige artikelen, d.w.z. als hulpmiddel bij het economische middel.

Voor het eerst stooten wij hier bij onze beschouwingen op het economische middel als actief ingrijpenden factor bij het ontstaan van den staat en niet slechts als passief voorwerp van uitbuiting voor het politieke middel, of met andere woorden als den „inslag”, die door de „schering”, geschapen door den veroveringsstaat, heengeweven wordt tot een rijker geheel *. De wording van den zeestaat zou niet ten volle duidelijk worden, als wij daaraan niet vooraf lieten gaan een beschrijving van de ontwikkeling van den handel vóór het ontstaan van den staat. Ja, meer nog: het is onmogelijk, omtrent de toekomst van den modernen staat een gegronde meening te vormen, tenzij men de instellingen kent, die het economische middel in het ruilverkeer zelfstandig geschapen heeft.

* Juister is de voorstelling, op bladz. 99 gegeven, waar het economische middel de schering vormt, en het politieke den inslag. — N. v. d. V.